

Ευάγγελος Λιβιεράτος¹

Παρουσίαση του βιβλίου του Γιώργου Τόλια “Ιστορία της Χαρτογραφίας του Ελληνικού Χώρου 1420-1800 - Χάρτες της Συλλογής Μαργαρίτας Σαμούρκα”, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα 20 Νοεμβρίου 2008.

Κυρίες και Κύριοι

Ευχαριστώ το Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και το Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών για την πρόσκληση στην παρουσίαση ενός σημαντικού βιβλίου, σ’ αυτόν το φιλόξενο χώρο.

Το νέο βιβλίο του Γιώργου Τόλια ανατρέπει τη διαδεδομένη πρακτική να συνοδεύεται ένα λεύκωμα χαρτών από ένα κείμενο. Ένα κείμενο δηλαδή παρακολούθημα των χαρτών μιας συλλογής, όπως είναι η σπουδαία της Μαργαρίτας Σαμούρκα. Εδώ συμβαίνει το αντίστροφο. Οι χάρτες είναι εκείνοι που συνοδεύουν το κείμενο. Ένα κείμενο απόσταγμα, πυκνό και συμπαγές, που ακολουθεί το πολύ δύσκολα καταστρωμένο πλαίσιο περιεχομένων, μέσα από το οποίο περιδιαβαίνουμε την εξιστόρηση της χαρτογραφικής απεικόνισης του ελληνικού χώρου, όπως αυτός ορίστηκε με διαδοχικές προσεγγίσεις ως συνεπαγωγή στην αρχή, ρητά αργότερα, μέσα στα όρια της παγκόσμιας χαρτογραφίας.

Η ανάγνωση ενός κειμένου για την ιστορία της χαρτογραφίας και των χαρτών που το συνοδεύουν, μπορεί να γίνει διαφορετικά κάθε φορά, ανάλογα με την προέλευση του συγγραφέα και ανάλογα με τη γνωστική ή εμπειρική, ας πούμε, προδιάθεση του αναγνώστη. Αλλιώςτικά προσλαμβάνει το κείμενο που προέρχεται από τη μήτρα των λεγόμενων “ανθρωπιστικών” επιστημών κάποιος εθισμένος στην οπτική και το λόγο που αυτές προσφέρουν και αλλιώςτικά κάποιος άλλος του οποίου είναι πιο οικεία η οπτική και ο λόγος των λεγόμενων “θετικών” και “τεχνολογικών” επιστημών. Στην περίπτωση μας, η πλειονότητα, τουλάχιστον στον οίκο που μας φιλοξενεί², ανήκει στην πρώτη κατηγορία γι’ αυτό και πρέπει από την αρχή να εξηγηθώ ότι αν και ανήκω στη δεύτερη μικρή κατηγορία, απόλαυσα αυτό το βιβλίο διαπερνώντας το μέσα από την δικιά μου επιστημονική και επαγγελματική προετοιμασία, τα δικά μου φίλτρα, τα οποία καθόλου τελικά δεν δυσκολεύουν την προσέγγιση. Το αντίθετο μάλιστα θα έλεγα.

Ποια είναι λοιπόν αυτή η οπτική με τη οποία διάβασα και προσέγγισα το βιβλίο; Είναι εκείνη που προέρχεται από τη μεθοδολογία και τις αρχές της χαρτογραφίας, ως δεξιότητας, τέχνης, τεχνικής και επιστήμης κατασκευής των χαρτών. Είναι η προσέγγιση της ιστορίας της χαρτογραφίας και των χαρτών μέσα από τη γνώση, του πώς κατασκευάζεται και πώς διαβάζεται ένας χάρτης, μέσα από τα εξωτερικά του και τα εσωτερικά του γνωρίσματα και χαρακτηριστικά³. Πριν περίπου 10 χρόνια, σχεδιάζοντας ένα πρώτο εγχειρίδιο ιστορικής χαρτογραφικής αναδρομής, για τους φοιτητές μου αρχικά, αλλά και για να βάλω ο ίδιος σε κάποια τάξη τον ατέλειωτο κόσμο της χαρτογραφίας και των χαρτών, προσπάθησα να διατυπώσω έναν χρηστικό στεγνό ορισμό της χαρτογραφίας ανάμεσα στους εκατοντάδες που είχαν δοθεί μέχρι τότε, και συνεχίζουν να δίνονται. Είναι νομίζω χρήσιμο να τον επαναλάβω: Χαρτογρα-

¹ Καθηγητής της Ανωτέρας Γεωδαισίας και Χαρτογραφίας στην Πολυτεχνική Σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Πρόεδρος της Επιτροπής της Διεθνούς Χαρτογραφικής Ένωσης για τις Ψηφιακές Τεχνολογίες στη Χαρτογραφική Κληρονομιά.

² Το Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών.

³ Για την εξωτερική και την εσωτερική ανάγνωση ενός χάρτη, σε σχέση με τα αντίστοιχα γνωρίσματα και χαρακτηριστικά βλ. π.χ. στο Ε. Λιβιεράτος 1988, *Γενική Χαρτογραφία και Εισαγωγή στη Θεματική Χαρτογραφία*, Β΄ έκδοση, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Ζήτη.

φία λοιπόν βλέπω να είναι “η διαδικασία της απεικόνισης του γεωχώρου (είτε γεωμετρικού είτε θεματικού) σε σμίκρυνση και σε κατάλληλο εποπτικό μέσο, με μέθοδο και σύστημα, με τη χρήση μετασχηματισμών και γραφικών κωδίκων επικοινωνίας”⁴. Οι λέξεις κλειδιά εδώ είναι ο γεωχώρος, η ενότητα του οποίου αναλύεται σε γεωμετρία και σε θεματικές από τους κόσμους της φύσης και των ανθρώπων. Είναι η απεικόνισή του που γίνεται υπό κλίμακα, δηλαδή σε σμίκρυνση, με διάφορες μεθόδους και συστήματα, χρησιμοποιώντας για το τελικό αποτέλεσμα διάφορους μετασχηματισμούς και επικοινωνιακούς κώδικες. Το αποτέλεσμα είναι ο χάρτης, κατά κάθε δυνατό ποιοτικό και ποσοτικό συνδυασμό, μερισμό, σύνθεση, ποσόστωση, έμφαση ή αφαίρεση των παραπάνω. Ένα αποτέλεσμα μιας επίπονης διαδικασίας, που εικονίζει τον γεωγραφικό χώρο με κάποιες αναπόφευκτες αλλοιώσεις και συμβάσεις, άλλοτε μικρότερες ή μεγαλύτερες.

Προϋπόθεση όμως για όλα αυτά, προϋπόθεση για να υπάρξει χάρτης, είναι η ενδογενής ανάδειξη μιας γεωμετρίας η οποία θα υφάνει τον γεωγραφικό χώρο και θα συνδέσει τις εικόνες του μ’ αυτόν. Όμως, επειδή αυτή η γεωμετρική ύφανση του γεωγραφικού χώρου δεν είναι ένα τόσο εύλογο, εύληπτο ή αυτονόητο γεγονός, όσο είναι οι γεωγραφικές προσλαμβάνουσες που προέρχονται από τον φυσικό και τον ανθρωπογενή κόσμο, οι χάρτες, είτε ιστορικοί, είτε νεώτεροι, γίνονται συνήθως αντιληπτοί από τους πολλούς ως κοινά γραφήματα, ως ζωγραφίες, ως εικαστικά γεγονότα, με την ιστορία τους βέβαια, σχεδόν ως υποκείμενα τέχνης. Σε οποιαδήποτε όμως κι’ αν δεχτούμε εκδοχή του, ο χάρτης, όλων των περιόδων του, δεν παύει να διαπερνάται από κάποιες και όσες γεωμετρικές ιδιότητες, ορατές ή εμφανείς, καλυμμένες ή αφανείς.

Ο χάρτης διαφέρει από μια οποιαδήποτε άλλη εικονική περιγραφή, γραφική αναπαράσταση ή σχέδιο και ζωγραφική, γιατί συνοδεύεται πάντα, συνειδητά ή ασυνείδητα, από τις τεχνικές έννοιες της γεωμετρικότητας, όπως η κλίμακα, η ταξιθεσία και η τοπολογία των θεμάτων που απεικονίζονται μαζί με τις σχετικές γεωμετρικές τους συνδέσεις. Με άλλα λόγια, το χαρτογραφικό προϊόν διαφέρει πάντα από οποιοδήποτε άλλο εικονικό και σχεδιαστικό λόγω της γεωμετρικής “παραμετροποίησης” του περιεχομένου του, είτε εμπειρικής, είτε λόγιας, είτε στο τέλος επιστημονικής και τεχνολογικής. Αλλά και άλλες έννοιες, πράξεις και μέσα είναι από τα κλειδιά για την είσοδο στο κόσμο της χαρτογραφίας και των χαρτών: Η σμίκρυνση, συνάρτηση του επίπεδου της επιστημονικής και τεχνολογικής γνώσης και πρακτικής, το κατάλληλο εποπτικό μέσο επίσης, όπως η μέθοδος και το σύστημα με τα οποία ολοκληρώνεται η διαδικασία της οπτικής και νοητικής παρατήρησης στον γεωμετρικό, τον φυσικό και τον ανθρωπογενή κόσμο, της συλλογής των απαραίτητων δεδομένων με τεχνικά μέσα και μετρήσεις, έτσι ώστε να είναι δυνατή η χαρτογραφική απεικόνιση. Και επιπλέον οι μετασχηματισμοί των παρατηρήσεων και των μετρήσεων σε γεωμετρία (εμπειρική ή προωθημένη), σε μαθηματικό πρότυπο, κατάλληλο για την απεικόνιση, και πάλι οι μετασχηματισμοί από γεωμετρία σε γεωμετρία και από μαθηματικό πρότυπο σε μαθηματικό πρότυπο. Όπως και οι γραφικοί κώδικες επικοινωνίας με τους οποίους συνομιλούν οι χάρτες με τους πολλούς και τους λίγους, τους προετοιμασμένους και τους αυθόρμητους, που διευκολύνουν ή δυσχεραίνουν, αποκαλύπτουν ή αποκρύπτουν το χαρτογραφικό περιεχόμενο, τις γεωμετρικές εικόνες του γεωγραφικού χώρου, τα φυσικά χαρακτηριστικά του και τα κάθε λογής γεννήματα των ανθρώπινων κοινωνιών που εξελίσσονται σ’ αυτόν. Αυτές οι σύνθετες “υλικές εκφράσεις”, τα “εκφραστικά προϊόντα” της ανθρώπινης πρόσληψης του γεωγραφικού χώρου, οι χάρτες, είναι τελικά τόσο πολύπτυχα

⁴ Βλ. τη νέα έκδοση του βιβλίου Ε. Λιβιεράτος 2007, 25 *Αιώνες Χαρτογραφίας και Χαρτών. Μια Περιήγηση από τους Ιωνες στον Πτολεμαίο και τον Ρήγα*, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Ζήτη.

και τόσο πολύπλοκα που η υποδοχή τους από την κοινωνία να κυμαίνεται από το ακρότατο της εικαστικής αντίληψης μέχρι το ακρότατο της επιστημονικής εμβάθυνσης.

Πώς όμως γίνονται οι χάρτες; Ή ακόμη καλύτερα, πώς γίνονταν οι χάρτες; Είναι ένα από τα στερεότυπα ερωτήματα που δέχομαι από τους πολλούς, τώρα ιδιαίτερα, τα τελευταία χρόνια που έχουν εντυπωσιακά πληθύνει στην Ελλάδα οι εκθέσεις ιστορικών χαρτών, σε βορρά και νότο, ανατολή και δύση! Οι χάρτες έγιναν πριν τη γραφή, με την άμεση φυσική οπτική παρατήρηση του εγγύτερου περιβάλλοντος χώρου και την μνημονική του σχεδίαση σε κατάλληλο εποπτικό μέσο, βράχο, πέτρα, μέταλλο, πάπυρο, περγαμηνή, χαρτί. Ακολούθησε η άμεση και έμμεση οπτική ή μηχανική παρατήρηση με την υποβοήθηση μετρητικών συσκευών, του εγγύτερου και απώτερου γεωγραφικού χώρου και του έναστρου στερεώματος. Και ακολούθησε η μέγιστη επινόηση της αρχαίας Ελλάδας, η σύνδεση δηλαδή της ουράνιας σφαίρας με τη γήινη σφαίρα, μέσω μετρήσεων και υπολογισμών και η αριθμητική ύφανση της γήινης επιφάνειας έτσι ώστε να είναι δυνατή η μονοσήμαντη ταξιθέτηση των γεωμετρικών χαρακτηριστικών που καθορίζουν τις γεωγραφικές μορφές, τις ακτογραμμές, τους τόπους, τα ονόματα, τα γεωγραφικά παράγωγα της φύσης και των ανθρώπων.

Οι με κάθε τρόπο, κάθε φορά και με κάθε ακρίβεια μετρήσεις γωνιών και μηκών, προσανατολισμένων διευθύνσεων ως προς τα σημεία του ορίζοντα, του πολικού αστέρα και των αποστάσεων με βηματισμούς, οδόμετρα και δρομόμετρα, οι έμμεσες μετρήσεις με βάση υπολογισμούς στη γήινη επιφάνεια, οδήγησαν νωρίς και σύντομα στην όλο και αυξανόμενη συσσώρευση, κυρίως από τον 3^ο αιώνα π.Χ. και ύστερα, όλων εκείνων των γνώσεων, δεξιοτήτων και αριθμητικών δεδομένων, που οδηγούν στην Αλεξάνδρεια, τον 2^ο αιώνα μ.Χ., στον Πτολεμαίο και την *Γεωγραφία* του. Που οδηγούν στην αριθμητική έκφραση της γήινης επιφάνειας με περίπου 8.000 σημεία, αυστηρά ορισμένα με υπέροχες σφαιρικές συντεταγμένες, ανισομερούς πυκνότητας κατανομής και γι' αυτό ανισομερούς σμίκρυνσης στη δυνατότητα σχεδίασης, και με πολύ ακριβείς και λεπτομερείς τεχνικές οδηγίες για το πώς κατασκευάζεται ένας χάρτης. Που οδηγούν ακριβώς στον τρόπο που χρησιμοποιούμε σήμερα, εν μέσω υψίστης ψηφιακής απογείωσης, τα γνωστά στους περισσότερους GPS, για τα μεγάλα έργα μέχρι τις μετακινήσεις μας, τις αποδράσεις και το ψάρεμά μας!

Από εκεί αρχίζει και το βιβλίο του Γιώργου Τόλια με αφορμή τη νέα τεκμηρίωση της σπουδαίας για την ιστορία της χαρτογραφίας του ελληνικού χώρου **Συλλογής Σαμούρκα**. Ένα βιβλίο το οποίο προσεγγίζει τους χάρτες και την ιστορία τους, όχι μέσα από γεωμετρικές, από κλίμακες και σμικρύνσεις, μεθόδους και συστήματα απεικόνισης, μετρήσεις και αναγωγές, μετασχηματισμούς και κώδικες επικοινωνίας, αλλά μέσα από τα πλαίσια της φιλοσοφίας, του χρόνου, των ιδεολογιών, των εξουσιών, των ανταγωνισμών και των κοινωνικών και οικονομικών συνθηκών και σχέσεων, που διαμορφώνουν τελικά την ιστορία μέσα στην οποία αναπτύσσονται οι “τεχνικότητες” της παραγωγής των χαρτών και οι εστιάσεις των γεωγραφικών χώρων που απεικονίζουν. Ένα βιβλίο με στερεούς και διαυγείς στόχους, οι οποίοι συμπυκνώνονται χωρίς περιστροφές στα διακριτά και αξιοσημείωτα συμπεράσματα. Ένα βιβλίο που ξεκαθαρίζει μέσα από την ιστορία των χαρτών τη διαμόρφωση των όρων και των ορισμών που οδήγησαν τη Δύση στη γεωγραφική πρόσληψη του “ελληνικού χώρου”, μέσα από τις δικές της κυρίως ανησυχίες και διεργασίες, αλλά και τα χαρτογραφικά της επιτεύγματα από τις αρχές του καθοριστικού 15^{ου} αιώνα μέχρι το τέλος του 18^{ου}.

Από την αλεξανδρινή κορύφωση της ελληνικής χαρτογραφίας του 2^{ου} αιώνα μ.Χ. ο Τόλιας διερευνά τις απαρχές και τις ασάφειες του προσδιορισμού του ελληνικού χώρου πολλούς αιώνες πριν την “ονομαστική” αφετηρία της εξιστόρησης που ορίζεται στο βιβλίο το 1420. Από μια εξόχως και αυστηρά γεωμετρική περίοδο της χαρτογραφίας, η οποία γρήγορα θα αποσυρ-

θεί για να δώσει τη θέση της στους αδιάφορης έως αφαιρετικής γεωμετρίας χάρτες του Μεσαίωνα αλλά υψηλής αισθητικής, μέχρι την ανάδυση των ναυτικών πορτολάνων χαρτών και την ανάσυρση, λίγο αργότερα, της πτολεμαϊκής *Γεωγραφίας* τον 13^ο αιώνα.

Η αφετηρία από τον Πτολεμαίο της εξιστόρησης, της ερμηνείας και της αξιολόγησης των χαρτογραφικών απεικονίσεων αυτού του χώρου που θα οριστεί πολύ αργότερα ως ελληνικός είναι εδώ το κλειδί της όλης ανάγνωσης. Ο περίφημος 10^{ος} ευρωπαϊκός Πίνακας της *Γεωγραφίας* σαφώς ορισμένος στη γήινη σφαίρα, ως ιδιαίτερο παράθυρο της χωρικής διανομής των πτολεμαϊκών πινάκων, είναι μαζί με τον 7^ο της Σικελίας, και των μεγάλων νήσων της Τυρρηνικής, τα απολύτως μικρότερα γεωγραφικά παράθυρα της όλης διανομής. Κατά τη γεωμετρική - χαρτογραφική ανάγνωση αυτό σημαίνει υψηλότερη χωρική ανάλυση έτσι ώστε να έχουμε μεγαλύτερες κλίμακες, μεγαλύτερη μεγέθυνση αυτών των δύο πινάκων στις χαρτογραφικές τους αποδόσεις από τον 13^ο - 14^ο αιώνα και μετά και ιδιαίτερα κατά την δυτική τους περίοδο, όπως περιγράφεται στο βιβλίο.

Από το σχόλιο αυτό, ήδη για τα εισαγωγικά του βιβλίου, καταλαβαίνετε ότι η οπτική μου έχει άλλο σημείο αναφοράς, από εκείνο του συγγραφέα. Αυτή είναι άλλωστε και η πρόκληση στην παρουσίαση ενός τέτοιου βιβλίου. Είναι άραγε ασύμβατη; Όχι. Νομίζω ότι τελικά συγκλίνει στο ίδιο αντικείμενο και είναι συμπληρωματική. Γιατί μέσα από αυτό, αντιλαμβάνομαι καλύτερα το τι βλέπω στο επιστημονικό και το τεχνολογικό μέρος της ιστορίας της χαρτογραφίας και των χαρτών και καταλαβαίνω όλο και βαθύτερα ότι τελικά η διαχρονική εξέλιξη της ιδεολογίας, της ηθικής και της αισθητικής της απεικόνισης δεν ήταν πάντα στενά δεμένη με την εξέλιξη των δυνατοτήτων για ακριβέστερη και λεπτομερέστερη απεικόνιση, με μεγαλύτερη χωρική πυκνότητα, η οποία οδηγούσε σε μεγέθυνση της εικόνας του χάρτη. Οι περιπτώσεις, για παράδειγμα, των **πορτολάνων** και των **νησολογίων** εκτρέπονται από τον κανόνα, και εδώ ακριβώς έρχεται η αξία της ιστορικής χαρτογραφικής ανάλυσης για έναν με την δικιά μου χαρτογραφική προετοιμασία. Πώς δηλαδή οι **πορτολάνοι**, σε μια εποχή χαμηλής επιστημονικής επίδοσης στην τεχνογνωσία των αποτυπώσεων αν και μικρής κλίμακας δείχνουν τέτοια ακτογραμμική αξιοπιστία, για την εποχή τους, και πώς αντίθετα τα **νησολόγια**, ενώ απεικονίζονται σε μεγάλη κλίμακα, για το μέγεθός τους, είναι τόσο ακτογραμμικά ανακριβή;

Αλλά ας μην σας κουράζω με τους χαρτογραφικούς αυτούς αναστοχασμούς, που δεν είναι άλλωστε πρωτότυποι στην ιστορία της χαρτογραφίας, στη συζήτηση σχετικά με τη διχοτομία της στο ιστορικό και στο τεχνολογικό - κατασκευαστικό της μέρος. Είναι κάτι το ξεπερασμένο και δεν αξίζει να επιμείνω. Εφόσον και τα πράγματα μετά τους αγγλο-γαλλικούς διαξιφισμούς των περασμένων αιώνων, επί του θέματος⁵, φαίνονται σήμερα να συγκλίνουν σε μια ώσμωση της ιστορίας και της τεχνολογίας της χαρτογραφίας και των χαρτών, μέσω των νέων ψηφιακών τεχνολογιών που κερδίζουν συνεχώς έδαφος και απασχολούν ακόμη και τους πιο σκληρούς διεθνής πυρήνες στην ιστορία της χαρτογραφίας και των χαρτών. Άλλωστε αυτό δείχνει και η πολύ πρόσφατη ανακάλυψη της ύπαρξης δύο διακριτών εκδόσεων της *Χάρτας του Ρήγα Βελεστινλή*⁶ που δεν θα ήταν δυνατή, χωρίς την μεσολάβηση της ψηφιακής τεχνολογίας.

Αλλά ας επανέλθουμε στο βιβλίο. Είχα γράψει και αλλού, σε άλλη ευκαιρία ότι ο Γιώργος Τόλιας, συνθέτει τη δομή και το περιεχόμενο των βιβλίων του, με μουσικό τρόπο. Είχα χαρακτηρίσει τους πορτολάνους του, μια “μικρή συμφωνία” ίσως, λέω τώρα, προκλασική τα νησολόγια του ένα “κουαρτέτο”. Το τωρινό ξεφεύγει σε άλλα δομικά μουσικά πρότυπα. Πιο

⁵ Σχετικά π.χ. με τις ερμηνείες του όρου “χαρτογράφος” ως του *ιστορικού* των χαρτών κατά τη γαλλική και ως του *κατασκευαστή* των χαρτών κατά την αγγλική.

⁶ Βλ. E. Livieratos 2008, On the unveiling of two versions of Rigas Velestinlis *Charta*, *e-Perimetron*, Vol. 3, No. 3.

σύνθετα, πιο πολύπλοκα, με εσωτερικές διαδρομές και συζητήσεις στο κείμενο, επιστροφές, λειτουργικές παλινδρομήσεις, αναδράσεις και διαδράσεις μεταξύ των θεμάτων που τον απασχολούν. Γιατί άραγε; Μα προφανώς γιατί η ύλη του, το εύρος και η υφή της, αλλά κυρίως αυτό που ήθελε να αποδείξει οδηγούσε σε αυτή ακριβώς τη δύσκολη δόμηση. Όταν είδα στα περιεχόμενα τους τίτλους των κεφαλαίων, των υποκεφαλαίων και των παραγράφων του βιβλίου (τα τρία επίπεδα οργάνωσής του), χωρίς τους χάρτες που δίχως άλλο αλλάζουν και εξομαλύνουν την εικόνα της ανάγνωσης, θυμήθηκα περισσότερο δομή βιβλίου προερχόμενου από τις λεγόμενες θετικές επιστήμες, παρά από τις ανθρωπιστικές.

Η εξιστόρηση της πορείας της χαρτογραφίας και των χαρτών είναι για τον συγγραφέα το πλαίσιο αναφοράς, που στηρίζεται σε πυκνές βιβλιογραφικές παραπομπές και διεξόδους φυγής, για να εστιάσει κυρίως σ' αυτό που τον ενδιαφέρει περισσότερο, όπως:

- A) Στην ανάδειξη των διεργασιών και των μηχανισμών που θα ορίσουν και θα ονοματίσουν τον ελληνικό γεωγραφικό χώρο, με αφετηρία τις χωρικές διαιρέσεις, σε συγκεκριμένες γεωγραφικές επικράτειες, που εισάγει ο Πτολεμαίος στη *Γεωγραφία* με τις αναφορές σε μια γεωγραφική “Ελλάδα” των μεσαιωνικών κειμένων, αλλά και με την ουμανιστική στροφή των Ιταλών προς το Αρχιπέλαγος και ό,τι το ελληνικό αυτό σημειολογούσε. Η έμφαση των νησολογιών στον ελληνικό χώρο, δεν προέρχεται μόνο από τις εμπορικές σταθερές εκεί, αλλά αποτελεί και μια ιδεολογική παρότρυνση της ουμανιστικής Δύσης, ιδιαίτερα μετά τα μισά του 15^{ου} αιώνα.
- B) Στην εισαγωγή και παγίωση του γεωγραφικού χώρου που δομεί την χωρική έννοια της νέας Ελλάδας στην οποία η αρχαία είναι ιστορικό της μέρος και ως οριοθετημένος γεωμετρικός χώρος, όπως είναι ο χάρτης του 1511 του Waldseemueller και ως χώρος κατανομής ανθρωπογενών σταθερών ελληνικής αναφοράς, στα οποία υπάγονται π.χ. πληθυσμοί ελληνικού ορισμού και τοπωνύμια, όπως είναι η περίπτωση του Σοφιανού τρεις δεκαετίες αργότερα. Θα επιμείνω εδώ στο εμβληματικό χαρτογραφικό παράθυρο-ορισμό που δίνει ο Waldseemueller για τη νέα Ελλάδα όχι μόνο γιατί είναι ο πρώτος, αλλά και γιατί ενδιαφέρει την οπτική μου, όπως σας την έχω ήδη ορίσει, εφόσον ο εδαφικός χώρος που απεικονίζεται στον χάρτη του αποδείχτηκε εκπληκτικά ως ο βέλτιστα εγγύτερος στον αντίστοιχο χώρο που απεικονίζεται στη *Χάρτα* του Ρήγα, όπως έδειξε η πρόσφατη ψηφιακή χαρτογραφική έρευνα, κάτι που δεν ισχύει για κανέναν άλλο χάρτη εκείνης της περιόδου, ούτε μεταγενέστερο!⁷
- Γ) Στην επισήμανση και την ανάδειξη, της εφαρμογής και της ανάπτυξης μιας πρώιμης αποικιακής χαρτογραφίας της Μεσογείου, που κατά τον συγγραφέα “αποτέλεσε μια πρώτη εφαρμογή χαρτογραφικής στήριξης ποικίλων στρατηγικών οικονομικής και κυριαρχικής επέκτασης”. Όπως επίσης σημειώνει επιμένοντας ότι “είναι πράγματι παράδοξο και αισθητό το κενό της έρευνας γύρω από την πρώιμη αποικιακή χαρτογραφία της ανατολικής Μεσογείου, της βενετικής κυρίως, τη στιγμή που οι λειτουργίες των χαρτών αυτού του τύπου είναι πλέον γνωστές και έχουν μελετηθεί αρκετές από τις εφαρμογές τους”.
- Δ) Στην ανάπτυξη ενός διακριτού ελληνικού παραδείγματος στην παγκόσμια χαρτογραφία εφόσον ο ιστορικός ελληνικός χώρος (μαζί με το ρωμαϊκό και τον ιουδαϊκό) θα συγκροτήσουν τον πυρήνα της αρχαιογνωστικής χαρτογραφίας του 17^{ου} και του 18^{ου} αιώνα, όπως σημειώνει ο συγγραφέας.

⁷ Για την πρώτη αναφορά στο ζήτημα αυτό βλ. Ε. Λιβιεράτος 2005, “Χάρτινοι καθρέφτες” της Ελλάδας από την Αναγέννηση στην Παλιγγενεσία 1406-1821, Πανηγυρικός λόγος που εκφωνήθηκε στις 25 Μαρτίου..., Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο.

Γύρω από αυτά τα τέσσερα δύσκολα μοτίβα, παίζεται η νέα χαρτογραφική μουσική του συγγραφέα, σύνθετη όπως είπα, πυκνή, πολύ πυκνή, που απαιτεί προετοιμασία, ένταση προσοχής, συγκέντρωση, αλλά και συχνές επιστροφές σε προηγούμενα, για συνδέσεις και εμπειδώσεις. Κάτι που δείχνει και τη δυσκολία της ύλης του. Η πλούσια και διαλεγμένη εικονογράφηση είναι τα απαραίτητα διαλείμματα για ένα τόσο πυκνό έργο, και γι' αυτό προκλητικό και γοητευτικό.

Το νέο βιβλίο του Γιώργου Τόλια, πέρα από τον σκληρό του πυρήνα και την απαιτητική του δομή, προσφέρει και κείμενα γραμμένα με μια ωραία εσωτερική συνέχεια και έναν ελκυστικό τρόπο γραφής, που πραγματικά συνεπαίρνουν και διαβάζονται απολαυστικά όπως είναι η “**Εποχή των Ατλάντων**” και οι “**Εικόνες από την Ιστορία**”. Δύο κεφάλαια εξαιρετικά χρήσιμα στην περιορισμένη ελληνική σχετική βιβλιογραφία, για μια περίοδο ιδεών, επιτευγμάτων και αναζητήσεων γύρω από τη φιλοσοφία και την πρακτική των χωρικών απεικονίσεων που στερήθηκε η συλλογική μας κουλτούρα. Προσφέρει όμως και κάτι άλλο, πολύ σημαντικό για ένα βιβλίο ιστορικής χαρτογραφίας: οδηγεί σε νέους δρόμους την έρευνα, ενδεχομένως εκτός των άμεσων επιστημονικών ενδιαφερόντων του συγγραφέα του, δίνοντας τις ιδέες και τη δομή για την εφαρμογή, από άλλους, μεθόδων και τεχνικών της σύγχρονης χαρτογραφίας σε θέματα που αναζητούν τέτοιου είδους μελέτες. Σκέπτομαι, για παράδειγμα, ότι κάτι σχετικό θα μπορούσε να γίνει με αφετηρία το κεφάλαιο “**Από την Ακαδημία στο Πεδίο**”. Αλλά και γενικότερα, παραπέμπει στην ιδέα για πολλές απαραίτητες και πολλές φορές αναγκαίες αναλυτικές (αριθμητικές) συγκρίσεις που πρέπει να επιχειρηθούν για την ασφαλή εξαγωγή συμπερασμάτων σχετικά με τις κοινές τυπολογίες, τις συνάψεις, τις ομοιότητες, την εξέλιξη της χαρτογραφικής πιστότητας και άλλες τεχνικές διατυπώσεις που μερικές φορές προσφέρει ίσως εμπειρικά, διαισθητικά αλλά τελικά αναπόδεικτα η ιστορική χαρτογραφική φιλολογία.

Κυρίες και Κύριοι,

Θα είχα και άλλα πολλά να πω για το σημαντικό αυτό βιβλίο, αλλά νομίζω ότι έχει μεγαλύτερη σημασία να το έχει κανείς μαζί του και να περάσει καλά μ' αυτό.

Με τον Γιώργο Τόλια συναντήθηκαν οι χαρτογραφικές μας πορείες πριν σχεδόν 10 χρόνια. Εκείνος από τους δύσκολους δρόμους της ιστορίας, εγώ από τους ίσως ευκολότερους της τεχνολογίας. Εκείνος είμαι σίγουρος ότι είναι ευτυχής στο δύσκολο αυτό δρόμο του, εγώ λιγότερο στο δικό μου σ' αυτή τη **Waste Land** της σύγχρονης ελληνικής χαρτογραφίας που ζούμε. Επέτρεψέ μου φίλε Γιώργο να περιπλανιέμαι που και που έστω και ασκόπως στους δικούς σου δρόμους, έτσι για να αναπνέω αρώματα και ομορφιές, σαν του βιβλίου. Από την άλλη είναι και η Μαργαρίτα που μας αφήνει ακόμη να παίζουμε στον κήπο της!